

**Nizami Məmmədov
Tağısoy**
professor,
ədəbiyyatşünas-tənqidçi

daktor Fyodor Boyarski ona ilk insanın kosmosa uçması ilə bağlı bir şeir yazmağı sifariş verir. Gecə vaxtı o, şeirlə bağlı bəzi qeydlər etsə də, 12 aprel günü Qaqarının kosmosa uçması ilə bağlı xəbər verildikdə artıq bu şeir həmin qəzetin səhifələrində çap olunur. Və nəinki oxucular onunla qəzet səhifələrində, həm də həmin şeiri listovka

edək ki, O.Süleymanovun ədəbi istedadı kinodramaturgiyada da yetərincə gözə dəyən olmuşdur. O, "Atalar torpağı", "Mavi marşrut", "Qış sahil işləri vaxtı deyil", "Adəmi qəbul edin", "Sonuncu keçid", "Qırmızı yovşan" ("Məhəbbət") XIX əsrinünlü qazax şairi Məhəbbət Utəmisov haqqında, "Ah, Peterburqda necə də maraqlı idi" (Cahangir xan haqqında) və xeyli digər filmlərə ekran vəsiqəsi vermişdir.

Elə buna görə də hesab edirik ki, 1960-cı illərin əvvəllərindən onun "Köçərilər və Rus", "İqor polku haqqında dastan"da qaranlıq yerlər, "Az i Ya"

haqqında dastan"a (namizədlik dissertasiyası) diqqət yetirməklə o, öz tədqiqatlarıyla sanki "İqor polku haqqında dastan"ın mətninin öyrənilməsinə start verməklə "...Dastan"ın öyrənilib tədqiq edilməsində yeni konsepsiyanın ortaya çıxmasına vəsiqə verdi. Süleymanov "...Dastan"da dilçilik, leksikologiya, istorioqrafiya, etnologiya, epos və s. məsələlərlə yanaşı, həm də türkməzlərin etnoloji mənbələrini də dərinlən açıb ortaya qoymaqla rus elmində yer almış qeyri-münbit elmi fərziyyələrin də əsassız olduğunu göstərdi. Lakin O.Süleymanov

olunmuşdur. Bədii əsərləri ilə yanaşı, Oljas Süleymanovun elmi əsərləri də dünyada son dərəcə populyardır. Onun bu mütəvidə qələmə aldığı əsərlərində qədim insanın dilinin universal qrammatikasının tarixi-linqvistik təhlili yer alır ki, o bu və ya digər şəkildə müasir dillərdə öz funksionallığını qoruyub saxlamaqdadır. Süleymanov onların genezisini ilk heroqrafik grafik yazının köməyi ilə onların raşşifrovkasını "Az i Ya" (1975), "Yazının dili" (1998), "Türklər tarixə qədər" (2001), "Sözü Kodu" (2014), "Etimologiyaya giriş" (2019) və başqa bu kimi tədqiq

Oljas Süleymanovun nəinki Qazaxıstanda, Orta Asiyada, postsovet məkanında, Rusiyada, Avropada, Asiyada, Amerikada, Afrikada, Avstraliyada – bir sözlə, bütün dünyada tanımayan yoxdur. Yaradıcılığının ilk dövrlərindən başlayaraq onun əsərləri (xüsusən "Yer, insana əyil!", "Az i Ya", "Arqamaklar", "Günəşli gecələr", "Gil kitab", "Yazının dili", "Tanrının təbəssümü", "Kəşifən paralellər", "Türklər tarixə qədər" və s.) oxucular və tənqidçilər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Haqqında çoxsaylı qazax ədəbiyyatşünasları ilə yanaşı, rus Andrey Voznesenski, Rimma Kazakova və Lev Anninskiki kimi şairlər, ukraynalı D.Pavliçko kimi tanınmış tənqidçilər də yerli fikirlər söyləmişlər. O, hələ gənlik dövründən Sorbonn və Kolumbiya kimi dünya şöhrətli universitetlərin auditoriyalarında məruzələrlə çıxışlar etmişdir.

1975-ci ildən başlayaraq O.Süleymanovun Azərbaycanla yaranan yaradıcılıq əlaqələri illər keçdikcə daim möhkəmlənmiş və zənginləşmişdir. Bu intensivliyi gücləndirən birçə məqama O.Süleymanovun öz fikirləri ilə nəzər yetirək: "80-ci illərin sonu – 90-cı illərin əvvəllərində mən SSRİ Ali Sovetinin deputatı idim. 1990-cı illərin 20 Yanvar faciəsi günlərində Moskvadakı "Moskva" mehmanxanasında 39% temperaturla yatırdım. Gecə saat 3-də yaradıcılığına çox hörmətlə yanaşdığım Bəxtiyar Vahabzadə mənə zəng etdi. O, çox narahat idi. Xeyli danışdıq başa düşdüm ki, Bakıda nə işə, hansısa xoşagəlməz bir hadisə baş verib. O, dedi: "Buraya gəl, bizdə tanklardır..." Mən indi də sevinirəm ki, ona xəstəliyim barədə heç nə demədim. Desəydim, düz olmazdı... o, məni düzgün başa düşməzdi. "Azərbaycanın xeyli dostlarına" zəng etdim, hadisəyə bağlı bildirdim, onlar gəlmədilər. Mən yırıyışdım, aeroporta getdim. Onda mülki təyyarələrin Bakıya uçuşuna icazə vermişdik. Öz deputat mandatından istifadə etməklə yarıhərbi təyinatlı təyyarə ilə Bakıya uçdum".

Oljas Süleymanov Azərbaycan və qazax xalqlarının tarixi, etno-psixoloji, fəlsəfi-estetik dünyagörüşünə toxunarkən bu xalqların vahid mənəvi-mədəni məkanı birləşdirdiyini söyləmişdi.

İlk qələm təcrübələrində o, yalnız Qazaxıstanda istedad nümayiş etdirəcək bir şair kimi tanınmağa başlasa da, Qorki adına Dünya Ədəbiyyatı İnstitutunda təhsil aldığı zaman bir davadalaşa görə oradan xaric edildikdən sonra Alma-Ataya qayıdıb "Kazaxskaya pravda" qəzetində çalışdığı zaman re-

Oljas Süleymanov yaradıcılığında türk etnik tarixinə baxış

şəklində təyyarələrdən Alma-Ata və digər Qazaxıstan şəhərləri üstünə səpirlər. Şeirin bu uğuru O.Süleymanovu son dərəcə həvəsləndirir və qürurlandırır və o, cəmi bir həftə ərzində onu poemaya çevirib, "Yer, insana əyil!" adı altında may ayında nəşr etdirir.

O.Süleymanovun əsərlərində, hər şeydən öncə, fikir dərinliyi, genişlik, fəlsəfəçilik və polemiklik daha çox diqqət məşğul edir. Onlardakı aydın ekspressiya, gözə dəyən daha kamill obrazlılıq, incə yumor, dəlici satira, gözənlilməz poetik dövrüyyələr və s. özünü yetərincə nümayiş etdirir. Əsərlərinin episentriində ən vacib məsələ qazax xalqının mənəvi dünyasının tərənnümü, qazax səhra ənginliklərinin vəsfi dayanmaqdadır.

Təsadüfi deyildir ki, məhz qeyd edilən keyfiyyətlərinə görə O.Süleymanovun poetik əsərləri oxucu və tənqidçilərin daha çox rəğbətini qazanmışdır. Onun yaradıcılığı nəinki qazax ədəbiyyatşünasları, həm də digər ədəbiyyatların nümayəndələri K.Simonovun, N.Tixonovun, L.Anninskini, M.Auezovun, Q.Musrepovun Ç.Aytmatovun, E.Mejelaytisnin və onlarca bu kimi başqa təfəkkür daşıyıcılarının rəğbətini qazanmışdır.

Yeri gəlmişkən onu da qeyd

(1975) mövzusunda eposşünaslıq, mənbəşünaslıq, folklorşünaslıq və ədəbiyyatşünaslıq kimi sahələləri çevrələyən kitabı nəşr olundu ki, həmin kitab Moskvadakı akademik dairələrdə xeyli mübahisələrə səbəb oldu. Mübahisələrin əsasını təşkil edən ən başlıca problem isə O.Süleymanovun türklərin digər dünya xalqları arasında adekvat yerini göstərərək, onların dünyanın ən qədim mədəni xalqlarından biri kimi təsdiqlənməsi, əsərin alt qatına enərək orada türklərə məxsus dil yaruslarını ortaya çıxarması ilə bağlı idi. Məhz rus alimlərinin əsərə O.Süleymanovun rakursundan yanaşmanı qəbul etmədiklərindən "Az i Ya"ya düz 8 il bir üzünün üstündə qadağalara məruz və şair praktik olaraq bədii-poetik yaradıcılıq arenasından kənarlaşdırıldı...

2014-cü ilin mayında O.Süleymanovun "Sözün Kodu" adlı yeni kitabı nəşr olunmuşdu ki, bu kitabda əsasən o, türk mədəniyyəti ilə bağlı məsələləri araşdırmağı qarşıya məqsəd qoyurdu.

2015-ci ildə O.Süleymanov ilk dəfə olaraq uşaqlar üçün "Ev ocağının sehirli nağılları" adlı kitabını nəşr etdirmişdir.

Türk xalq etnogenezi ilə bağlı əvvəl "Keçmiş illərin hekayəti" (diplom işi), "İqor polku

von "İqor polku haqqında dastan"a belə obyektivcəsinə yanaşması, ona böyük başağrısı hesabına başa gəldi. Belə ki, adını çəkdiyimiz dastanla bağlı O.Süleymanovun "Az i Ya" əsəri işiq üzü gördükdən sonra bu böyük türk mücahidinin başı üstündə qara buludlar uçuşmağa başladı. Rus alimləri heç nəyə və heç kimə məhəl qoymadan əsəri sağdan – sola, öndən arxaya, sağılı və üfqi – bütün istiqamətlərdə və müxtəlif yönərdən vurmaqda davam etdilər. SSRİ Elmlər Akademiyasında 50-yə yaxın akademik in fasilsiz keçirdikləri bir iclasda B.Rıbakov, D.Lixaçov kimi akademiklər O.Süleymanovun bu əsərini "bəd" və "rusa qarşı" yazılmış mənbə kimi dəyərləndirdilər. Bununla belə, Süleymanovun opponentləri və digər alimlər "Az i Ya" əsərində türk və rus mədəniyyətlərinin qarşılıqlı təmaslarda olduğunu da qeyd etməklə, həm də dolayısı ilə Süleymanovun konsepsiyasının yetərincə səmərəli olduğunu da etiraf etmiş oldular.

Şairin çeşidli yaradıcılığı, şeir və poemaları Azərbaycan dili ilə yanaşı, ingilis, fransız, alman, ispan, çex, polyak, slovak, bolqar, macar, rus, monqol, qırğız, özbək, ukrayna, belarus, türk və digər çoxsaylı dünya xalqlarının dillərinə tərcümə

qatlarında bəşər övladının təkamülünün geniş təbəqəsinin öyrənilməsindəki "ağ ləkələri" etimologiya, kulturologiya və paleolinvistikanın köməyi ilə görüb ortaya çıxarmağa müvəffəq olmuşdur.

O.Süleymanovun təfəkküründə şair Allah kimi dərk olunmaqdadır. Yəqin buna görə də o, "Şərq yoxdur, elə Qərbin özü də yoxdur... Yalnız Günəşin doğuşu və qürübü bir də böyük söz – Yer var" deyirdi şair. Özünün erkən şeirlərindən birində ("Puşkin meydanında") "Şair gərək Allah kimi gözəl olsun bu dünyada" deyirdi. Bunu söylədikdə dahi Puşkini Yaradıcı ilə müqayisə edən Süleymanov belə fikri sadəcə poetik metafora olaraq işlətmirdi. Bununla o, şairin cəmiyyətdəki yerini əvvəlcədən müəyyənləşdirməklə onu elə bir zirvəyə qaldırır ki, bununla o, özünü də həmin "yüksəkliyə məhkum edib" şairin belə adının daim böyük fəxrətlə daşıyacağına işarə edirdi:

**Şair gərək Allah kimi
gözəl olsun bu dünyada,
Kim Puşkini görüb, demək,
O görübdür Allahı da.
Allah boydan balacadır,
qapqaradır çəkmə kimi,
Dodaqları qalın, böyük
gözlərində dövrün qəmi...**

Süleymanov hansı mövzuda yazır yazsın, onun lirik vüsəti özünün şəxsiyyəti kimi çoxtərəflidir. Ən adi söz və söz birləşmələri arasında onun son dərəcə çeşidli və rəngarəng bir dünyaduyumu var. Təsadüfi deyildir ki, O.Süleymanovun yaradıcılığında, bir tərəfdən, A.S.Puşkin müdrikliyini görmək mümkündürsə, digər tərəfdən A.Blok, V.Mayakovski və V.Xlebnikovun yeniliyini, A.Voznesenski dərinliyini və mürəkkəbliyini, Məhəbbət Utəmisovun məğrurluğunu və canlılığını, Abay Kunanbayev poeziyasının fəlsəfi zəmətinə, A.Tvardovski epik yaradıcılığının qeyri-adi ilmlərini sezmək mümkündür. Əslində müxtəlif amplitudlu dünya şairlərinin yaradıcılığının hər hansı konkret bir yaradıcı şəxsiyyətin təfəkküründə yer almasının özü son dərəcə əlahiddə, qeyri-adi və yeni zəmətli keyfiyyətdir. Oljas Süleymanovun yaradıcılığı məhz qeyd etdiyimiz rakurslarda unikal və fenomenaldır!